

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Є. Л. МАРКОВА У ТУЛЬСЬКІЙ ЧОЛОВІЧІЙ КЛАСИЧНІЙ ГІМНАЗІЇ (1859-1865РР.)

Максим ПОПОВ (Ялта)

В статті розкривається тульський період в діяльності Є.Л. Маркова, його взаємостосунки і співпраця з педагогами тульської гімназії, особливості суперечності з ідеями Яснополянської школи Л.М. Толстого. В статті показаний внесок педагогічного гуртка Тульської гімназії у розвиток народної освіти в губернії. Проаналізовані ведучі ідеї Н.І. Пирогова, Л.М. Толстого, які впливали на педагогічний світогляд Є.Л. Маркова.

В статтє раскрыается тульский период в деятельности Е.Л. Маркова, его взаимоотношения и сотрудничество с педагогами Тульской гимназии, особенности противоречия с идеями Яснополянской школы Л.Н. Толстого. В статтє показан вклад педагогического кружка Тульской гимназии в развитие народного образования в губернии. Проанализированы ведущие идеи влияющие на педагогическое мировоззрение Е.Л. Маркова.

Ключові слова: Є.Л. Марков, Тульська чоловіча класична гімназія, Ясна поляна, Л.М. Толстой, Яснополянська школа, «Суспільство народної освіти».

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна наука має багато питань пов'язаних з вирішенням проблеми реформування системи середньої освіти. Однією з основних проблем середньої школи у АР Крим є формування системи національної середньої освіти. Багато науковців досліджують педагогічну спадщину видатних освітян, вважаючи, що вивчення їх досвіду роботи дозволить врахувати помилки та застосувати ефективні засоби та методи реформування середньої освіти, але в історії педагогіки є багато імен, висвітлення педагогічної спадщини та діяльності яких не стали предметом історико-педагогічного дослідження. Серед них імена видатних педагогів, які стояли у витоків формування системи державної середньої школи багатонаціонального Криму, це – І.І. Казас, А.І. Маркевич, Ф.П. Заставський, О.М. Д'яконів, Х.А. Монастирли. Серед них чільне місце займає і Євген Львович Марков (1835-1903) – письменник, освітянин, історик, географ, краєзнавець, публіцист, громадський діяч.

Аналіз досліджень та публікацій. К сучасним історико-педагогічним дослідженням персоналій можна віднести дисертацію та публікації Д.А. Прохорова[1;2] присвячені просвітницькій діяльності І.І. Казаса; статтю О.М. Хрульова[4], в якій досліджується життєвий шлях А.І. Маркевича; працю С.М. Червоної[3], в якій авторка висвітлює внесок Ісмаїла Гаспринського та багато інших.

Мета статті полягає у висвітленні початку педагогічної діяльності Є.Л. Маркова який пов'язаний з Тульською чоловічою класичною гімназією.

Виклад основного матеріалу. Друга половина XIX століття пов'язана з реформуванням у багатьох сферах соціально-політичного життя суспільства. Ці реформи не обійшли стороною і освіту. За словами Є.Л. Маркова, «світла епоха російського відродження застала цю гімназію в скорботному стані, що нагадує художні картини педагогічного побуту в романі «Хто винуватий?». Тульську гімназію, що звернулася мало не в «бурсу», необхідно було перебудувати і воскресити знову». Так реформування Тульської гімназії, яка існувала з 1804 року, розпочалось з наказу опікуна московського учбового округу В. Ісаєнкова, згідно з яким в кінці 1858 року призначає інспектором, а на початку 1859года – директором гімназії Івана Федоровича Гаяріна, «одного з чудових вчителів московських гімназій, людини дуже солідної філологічної освіти, серйозного теоретичного розуму і надзвичайно стійкого характеру»(5). Що походив з сім'ї офіцера, що закінчив в 1847 році філологічний факультет московського університету, І.Ф. Гаярін був до 1858 року вчителем словесності і латинської мови в московських гімназіях і училищах. Ставши директором тульської гімназії, він запросив для роботи в ній молодих людей, що тільки що закінчили університети, кандидатів наук. Євгеній і Лев Маркови, В. П. Ськопін, Р. Ф. Головачев і інші разом з І.Ф. Гаярином склали ядро педагогічного кружка.

По спогадах Є. Маркова, вони жили в одній квартирі, із захопленням читали педагогічні статті, гаряче сперечалися, ретельно готувалися до занять. В своїй статті «Жива душа в школі» Є. Марков писав: «проводячи за приготуванням до завтрашніх уроків не тільки за російськими, тоді ще нечисленним, але, головним чином, за іноземними джерелами, і виробляючи шляхом запеклих суперечок і обміну думок посильні погляди на мало ще знайомі нам питання викладання і виховання. Всі питання, вироблені або намічені в наших домашніх бесідах, неодмінно обговорювалися всесторонньо і з щонайповнішою свободою в педагогічних радах гімназії, які збиралися дуже часто і кипіли найцікавішим життям.»(6).

Для обговорення питань, що висуваються в педагогічних статтях, збиралися на квартирах викладачів по черзі кожні два тижні в понеділок з 5-ї години. Відвідини цих зборів не були обов'язковими.

Невідомо достеменно, які питання обговорювалися на цих «педагогічних зборах», але відомо, що в журналах, які читали тульські педагоги, друкувалися педагогічні статті Н.Г. Чернишевського, Н.А. Добролюбова, Н.И. Пирогова і К.Д. Ушинського, а також інших діячів 60-х рр. В них знайшла вираз сама передова прогресивна педагогічна думка того часу.

Самі тульські педагоги співробітничали з журналами Е. Марков друкувався в «Російському віснику», «Вітчизняних записках», «Журналі міністерства народної освіти», Г.Ф. Головачев – в «Російському віснику», і «Дитячому читанні», В.П. Скопин – у «Вчителі», І.Ф. Гаярин – в збірці, що видавалася московським учбовим округом. Потім вони вирішили видавати свій журнал. 15 червня 1862 року Є. Марков писав Л.М. Толстому: «журнал Головачьова не дозволений, але вони ще клопочуть»(5). Отже, журнал, який повинен був очолити Головачев, не був дозволений урядом. Подальші клопоти його організаторів теж не мали успіху.

Досліди, нововведення в тульській гімназії, прагнення до педагогічних шукань, властиве педагогам, значною мірою виправдовують твердження Є. Маркова, що тульська гімназія в 60-і роки була «педагогічною лабораторією», «педагогічним вуликом»(6).

Можна прослідити віддзеркалення педагогічних ідей К.Д. Ушинського в посиленні єдиного виховного впливу (один вчитель в молодших класах, класні наставники в старших класах), а також в посиленні наочності у викладанні, особливо природній історії. Можна припускати, що і у викладанні російської мови в молодших класах дотримувалися методики Ушинського. В статті І.Ф. Гаярина «Про програми викладання російської мови для народних училищ з чотирирічним курсом і пояснювальна до неї записка» є пряме визнання методики викладання рідної мови Ушинського і його педагогічних ідей(7). В статті «Жива душа в школі», надрукованій в 1900г. в журналі «Вісник Європи», Є. Марков назвав 60-е г.г. «епохою Пирогова», визнавши тим самим вплив педагогічних ідей знаменитого педагога(6). В дослідях тульської гімназії можна помітити цей вплив. Воно відчувається в активізації учнів, в проведенні літературно-музичних вечорів, у введенні шкільної лекції, в поживленні діяльності педагогічної поради.

Особливе значення для тульських педагогів мало безпосереднє спілкування з Л.М. Толстим.

Тульські педагоги свої збори іноді проводили у подружжя Ауєрбах. Господиня будинку Ю.Ф. Ауєрбах була начальником

жіночої гімназії і учасницею «педагогічних зборів». Тут в 1859 році з тульськими педагогами познайомився Л.М. Толстой і став учасником педагогічного кружка. Він близько зійшовся з діячами гімназії і, за твердженням Є. Маркова, часто відвідував чоловічу і жіночу гімназії(5). Тульські педагоги, у свою чергу, часто бували в Ясній Полянці. Спілкування з Товстим підігрівало в них прагнення до педагогічних дослідів, відобразилося у встановленні гуманного відношення до учнів, послабленні режиму в окремих прийомах виховної роботи (прогулянки, походи і т.д.).

Л.М. Толстой дружньо відносився до І.Ф. Гаярину, Є. Маркову, В.П. Скопину та ін. В 1860 році Л. М. Толстой хотів подати на твердження проект «Суспільство народної освіти». Можна припускати, що ідея його створення обговорювалася з тульськими педагогами, а може бути, і виникла в спілкуванні з ними. В листі Ковальовському Л.М.Толстой виразив упевненість в тому, що директор гімназії І.Ф. Гаярин згодиться подати проект від свого імені. Суспільство так і не було створено, та і погляди Л.М. Толстого на роль освічених людей в розвитку народної освіти змінилися.

В 1861году Л.Н. Толстой задумав видання педагогічного журналу з участю тульських педагогів і Є.Л. Маркова. В замітці «Про видання нового журналу», поміщеній в липні 1861 р. в додатку до «Російського вісника» Л. М. Толстой писав, що журнал міститиме «звіти про всі досліді, успіхи і невдачі нових прийомів викладання в Яснополянській школі і тульській гімназії», що викладачі деяких предметів «обіцяли нам сприяння». Це можна розглядати як непряме визнання Л.М. Толстим цінності педагогічних дослідів в тульській гімназії. В проханні, поданому на ім'я міністра народної освіти про дозвіл видання журналу, Л.М. Толстой назвав в числі передбачуваних співробітників журналу І.Ф. Гаярина, Є.Л. Маркова, В.П. Скопіна. Все це дає підстави затверджувати, що видання журналу «Ясна Поляна» було задумано Толстим у співпраці з тульськими педагогами.

Проте педагоги відхилилися від участі в журналі. Л.М. Толстой був дуже засмучений цим, особливо відмовою Є.Л. Маркова від співредагування. Відмову педагогів можна пояснити розбіжностями їх педагогічних поглядів з поглядами Л.М. Товстого. Можливо, тому вони і задумали видавати свій журнал. Г.Ф. Головачев і його друзі продовжували клопотати про дозвіл цього видання і в 1862г., коли «Ясну Полянку» вже читали.

Не дивлячись на те, що не вдалося створити «Суспільство народної освіти» і привернути тульських педагогів до видання

журналу, спілкування між ними і Толстим продовжувалося. Викладачі тульської чоловічої гімназії бували в Яснополянській школі з своїми учнями.

Л.М. Толстой своїм досвідом в Яснополянській школі, педагогічними висловами сприяв створенню і підтримці в тульській гімназії творчої атмосфери, педагогічних дослідів, гуманного відношення до учнів, близькості педагогів з дітьми. Є.Л. Марков живописно розказав про екскурсії, прогулянки, походи вчителів гімназії з учнями. Він писав в 1900 р. в статті «Жива душа в школі»: «не раз, бувало, доводилося мені, будучи інспектором, з братом і іншими вихователями відводити під вільний день натовп дітвори абикуди в Малинову засічу або в інший ліс верст за 15-20, ночувати з ними в лісі навкруги багаття, апетитно повечерявши кашею з казанка, так яечнею, виготовленою самими ж хлоп'ятами, розмовляючи з ними якою-небудь дивною місячною ніччю про все, що цікавило їх, збираючи по шляху комах і рослини і пояснюючи їм, до речі, цікаві явища природи. А тут і веселі ігри на вольному повітрі, і перегонки, і боротьба, і лазіння по деревах, дружні хорові пісні і казки. Такі невибагливі, зовсім домашні прогулянки зближують вихованця з вихователем іноді в одну ясно і радісно проведену ніч більш, ніж цілі роки холодних начальницьких відносин, і примушують його потім згадувати про заклад, що поселив його, також тепло, як і про рідний будинок»(6).

Потрібно відзначити також, що і місцеве педагогічне оточення Л.Н. Толстого в 1859-1862г.г. не тільки спонукало його до створення «Суспільства народної освіти» або до видання педагогічного журналу, але і стимулювало безпосередньо його педагогічну творчість, написання педагогічної статі. Одним із стимулів була полеміка з Є.Л. Марковим.

Є.Л. Марков, закінчивши харківський університет, приїхав до Тули в 1859году на запрошення І.Ф. Гаярина, кинувши підготовку до магістерського іспиту в Німеччині, вважаючи за краще, по власному визнанню, вченим заняттям жива, плідна справа. Ближче за всі з тульських педагогів Л.М. Толстой зійшовся саме з Є.Л. Марковим, який часто бував в Ясній Полянці. Л.М. Толстой запросив його в співредактори журналу, переписувався з ним під час поїздки в Сибірську губернію в 1862 році.

Є.Л. Марков, визнаючи великий на нього вплив Л.М. Толстого, писав, що «граф Толстой народжував у нього потоки думок, рішення, наміри», що «роки знайомства з ним були родючими роками в його житті»(6).

В травневому номері «Російського вісника» за 1862г. була надрукована стаття

Є.Л. Маркова «Теорія і практика Яснополянської школи». Вона показала не тільки спільність ідей, але і значні розбіжності між Є.Л. Марковим і Л.М. Толстим, між тульськими педагогами і письменником. Тульські педагоги не прийняли теорію вільної освіти, не розділяли народність яснополянського педагога.

Є.Л. Марков відзначив головний результат творчих занять в Яснополянській школі. Він писав: «наглядних відвідувачів вражав особливо дух школярів, їх наполегливі добровільні заняття в течію 7-8-ї годинника щоденно, свіжий і задоволений вид їх, постійна робота думки, помітна на кожному дитячому обличчі в численному класі. Всі хлопчики самі думають, самі добиваються, самі хочуть навчитися»(6).

Але в тій же статті Є.Л. Марков піддав критиці педагогічні позиції Л.М. Толстого, його відношення до педагогічної теорії, до досвіду історії, його погляд на організацію народних училищ. Він виразив сумнів в необхідності свободи для селянських дітей на шкільній лаві.

Стаття Є.Л. Маркова глибоко торкнулася Л.М. Толстого. В примітці до статті «Виховання і освіта» він писав: «на днях прочитав я статтю в «Російському віснику», вельми сильно що зачіпає мене у багатьох відношеннях і на яку припускаю відповіді особливо».

Відповіддю з'явилася поміщена в грудневому номері «Ясної Поляни» стаття «Прогрес і визначення освіти», в якій Л.М. Толстой пояснив свої розбіжності з Є.Л. Марковим.

Але не дивлячись ні на що, Л.М. Толстой зберіг дружню прихильність до Є.Л. Маркова. Вони переписувалися і тоді, коли в 1865году Є.Л. Марков виїхав з Тули, став директором Сімферопольської гімназії і народних училищ Таврійської губернії.

Діяльність тульської гімназії мала резонанс в педагогічному світі того часу. Із спогадів Е. Маркова: «багато що, що увійшло до побуту учбових закладів, було введено, як перший досвід, в тульській гімназії того часу», що для знайомства з пристроєм гімназії приїжджали офіційні і неофіційні особи, приїжджали «молоді люди з Риги готуватися вчителі»(6). Голова вченого комітету Міністерства народної освіти, А.С. Воронцов і член цього комітету Н.Х. Вессель, видаючий тоді разом з Паульсоном відомий педагогічний журнал «Вчитель», також відвідали тульську гімназію і, детально ознайомившись зі всіма її нововведеннями, дали про неї найсприятливіший відгук. Авторитет гімназії в місцевому суспільстві дуже виріс, і сюди

прагнули віддавати дітей навіть з сусідніх губерній.

Дітями тультської гімназії була зроблена перша спроба створення педагогічного учбового закладу в губернії. В 1862 році педагогічна порада розглянула і затвердила положення про Вчительський інститут. Було вирішено відкрити його в Епіфанії, проте ця мета не здійснилася. Була відкрита в 1859 році задумана тультськими педагогами жіноча гімназія. Багато викладачів стали одночасно працювати в двох гімназіях. Важливе те, що це була мало не перша жіноча гімназія в Росії. Примітно, що не тільки тультська жіноча гімназія, але і деякі інші жіночі заклади виникли за ініціативою педагогів і існували, деколи, завдяки безвідплатній їх роботі.

Після 1865 року у зв'язку із зміною політики Міністерства народної освіти кружок тультських педагогів розпався, і вони роз'їхалися. Якийсь час в Тулі залишався Гаврілов. В 1868 році в статті «З питання про малоуспішних учнів наших гімназій», поміщеній в «Журналі Міністерства народної освіти», він виступив проти формалізму, за чуйне, уважне відношення до учнів, за надання допомоги відстаючим. Педагогічна рада гімназії, очолювана у той час Лекторським, засудила виступ Гаврілова і позбавила його права бути класним наглядачем. И.Ф. Гагарин одержав спочатку місце окружного інспектора в Москві, а потім став членом учбової поради при військово-учбових закладах.

Період ліберальних експериментів в тультській гімназії закінчився. Але кращі педагогічні традиції тультської чоловічої гімназії були привнесені дітями «педагогічної лабораторії» 60-х років, що роз'їхалися в інші учбові заклади Росії.

Є.Л. Марков, як вже мовилося вище, був призначений директором Сімферопольської казенної чоловічої гімназії і училищ Таврійської губернії, на цьому завершився

тультський період педагогічної діяльності Є.Л. Маркова.

Висновки. Тультський період в діяльності Є.Л. Маркова був недовгим, але значимим, тому що саме у тультській гімназії Марков вперше здобув педагогічний досвід, отримав можливість застосування та обговорення своїх ідей стосовно освіти. До цього періоду відноситься одна з головних ліній ідеології освітніх поглядів Є.Л. Маркова, а саме протест проти вільного виховання Л.М. Толстого та його ідей стосовно важливості власного вибору кожної людини. Мабуть цей період заклав міцний фундамент у освітньому світогляді Є.Л. Маркова, якій відобразився у його педагогічних творах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Прохоров Д.А. И.Л.Казас - просвітитель караїмів та кримських татар : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України; Інститут сходознавства ім. А.Кримського. - К., 2005.
2. Прохоров Д.А. Использование Ильеи Казасом методов исторического краеведения в учебном процессе в Симферопольской татарской учительской школе // Ученые записки Таврического Национального Университета им. В.И. Вернадского. – 2003. – №2. – С.120–128
3. Червонная С.М. Исмаил Гаспринский – выдающийся крымскотатарский просветитель и гуманист // Этнографическое обозрение. – 1992. – №1. – С. 158–165.
4. Хрулёв А.Н. Жизненный путь, педагогическая и просветительская деятельность А.И. Маркевича в контексте образования в Крыму в конце XIX в начале XX века/А.Н. Хрулёв //Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. Статей: РВВ КГУ, 2009. – Вип..22. – Ч.2 – С.117-122
5. Марков Е.Л. Собрание сочинений”(СПб., 1877, т. 2. Путешествия и педагогика) с. 521
6. Марков Е.Л. Живая душа в школе/Е.Л. Марков//Русский вестник, 1900.
7. Гагарин И.Ф. «Про програми викладання російської мови для народних училищ з чотирирічним курсом і пояснювальна до неї записка»/ И.Ф. Гагарина// Записки московського ученого округа, 1863.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Попов Максим Миколайович - аспірант кафедри педагогіки Кримського гуманітарного університету (м. Ялта).

Коло наукових інтересів - проблеми історії педагогіки, педагогічна діяльність Л. Маркова.

РОЛЬ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ „НОВИХ ШКІЛ” КІНЦЯ ХІХ – І ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Тетяна ПРИБОРА (Кіровоград)

У статті розкриваються особливості впливу учнівського самоврядування „нових шкіл” кінця ХІХ – першої третини ХХ століття на моральну сферу дитини. Звертається увага на такі основні інститути як: інститут префектури, загальні збори, гуртки (детальніше на театральному та видавничому).

В статті розкриваються особливості впливу ученического самоуправления „новых школ” конца ХІХ – первой трети ХХ века на моральную сферу ребенка. Обращается внимание на такие основные институты

как: институт префектуры, общие сборы, школьные кружки (детальные на театральном и издательском).

Ключові слова: „нова школа”, учнівське самоврядування, префект, загальні збори, шкільний гурток.

Розбудова демократичної української держави ставить перед сучасною загально-освітньою школою нове соціальне замовлення щодо виховання особистості. У „Національний